

Venemaale veerenud Siberi ja Volgamaa eestlaste päev

Siberi ja Volgamaa eestlaste päev korraldati Eesti Kirjandusmuuseumis 22. novembril 2003.

Venemaa eestlaste päeva organiseerimise mõtet kandsin endas juba ligi paar aastat. On ju enam kui kümne aasta jooksul mu enda algatusel kogutud Eesti Rahvaluule Arhiivi fondidesse süstemaatiliselt Venemaa, eriti Siberi eestlaste pärimust. Nüüdseks on jäädvustatud umbes 470 tundi heli- ja 100 tundi videosalvestusi, mitu tuhat fotot ning tuhandeid käsikirjalisi ja arvutilehekülgi, nii et eksponeerimist väärivat leidub küllaga. Selle päeva tahtsin kindlasti korraldada Eesti Kirjandusmuuseumis – kohas, kus need materjalid asuvad. Idee teostamisele aitas kaasa Eesti Kultuurkapital, kes projekti *Venemaalt tagasipöördunud eestlaste pärimuse kogumine ja teabepäev Tartus* heaks kiitis. Niisiis võisin asuda tegutsema.

Teadsin, et meie hulgas elab tuhandeid Venemaa eesti asundustes sündinud-kasvanud eestlasi, kes Teise maailmasõja järel on emamaale naasnud. Paljud Eestimaale ümberasunud püüdsid esmalt oma päritolu varjata ning kõiges kodueestlastega sarnaneda ja on



*Foto 1. Anu Korb ja Lembit Võime Venemaa eestlaste päeva avamas.
Aivar Jürgensoni foto 2003.*

<http://haldjas.folklore.eetagused/nr24/uudis.pdf>

sageli alles hiljem mõistnud, et kahe kultuuri tundmine võib olla hoopis lisaväärtus. Vajadus oma identiteeti hoida ja kinnistada kutsus 1960.–1970. aastal ellu iga-aastased Venemaa eestlaste piirkondlikud kokkutulekud Eestimaal pinnal. Eesti Vabariigi taaskoostamise ja viisarežiimi sisseseadmise järel on kontaktid sünnipaigaga jäänud paratamatult harvemaks, seda enam tuntakse tarvidust aeg-ajalt omakandi inimestega kokku saada.

Venemaal sündinud eestlaste aadresse mul mingil määral oli: saadud Venemaa eesti asundustest, Eesti Rahvaluule Arhiivis oma esivanemate jutte-laule otsimas käinutelt, lisaks mõned Ida-Eestlaste Seltsi üritustel sõlmitud kontaktid ja ühe piirkondliku kokkutuleku nimekirjad. Oktoobrikuu teise poole ja osa novembrikuustki veetsin Venemaal sündinud eestlasi külastades. Pärisin nii esivanemate väljarändamislugude, sünniküla eluolu, kommete ja tavade kui ka Eestimaale tagasipöördumisega seonduva kohta: nagu kohanemine uutes oludes, pere-, suguvõsa-, küla- jt kokkutulekutel osalemine. Väärtuslikem leid oli ehk Otepääl elava Artur Kergandi käsikiri *Estono-Semenovka küla sünd ja häving* – kohalike inimeste mälestuste põhjal eeskujulikult vormistatud uurimus. Üks eksemplar sellest asub nüüd Eesti Rahvaluule Arhiivis.

Venemaa eesti asunikud ja nende järglased olid teabepäeva sihtrühm. Muidugi olid oodatud ka kõik teised asunduste-huvilised.

Kuna Eesti Rahvaluule Arhiivi ekspeditsioonid on ulatunud peamiselt Siberi ja Volgamaa eestlaste asualadele, saigi üritus nimeks *Venemaale veerenud: Siberi ja Volgamaa eestlaste päev*. Saatsin teadaolevatel aadressidel isiklikud kutsed ja reklaamisin üritust ajakirjanduses. Otsustasin teha panuse kogutu visualiseerimisele – arhiivimaterjalid võimalikult nähtavale tuua ja pakkuda iga piirkonna eestlastele midagi. Vitriinidesse paigutatult käsikirjad, laulukladed, asundusteteemalised raamatud ja artiklid, arhiivis leiduvad asjakohased fotod aga piirkonniti kilekaante vahele, et igaüks võiks leida just talle huvipakkuva. Kirjandusmuuseumi trepigaleriis avati allakirjutanu ja Kanni Labi koostatud näitus *Simbirski kubermangu eestlased*, mis kajastab praeguse Uljanovski oblasti Smorodino ja Široki küla eesti kogukondi. Esimeses elavad luteriusulised, teises nn hingamispäeva pidajad. Kõige keerulisemaks osutus videomaterjalist valiku tegemine. On ju meil hulgaliselt monteerimata, nn musta materjali, montaaže ja videoklippe siiski vähe.



Foto 2. Matilde Erikson ja Aliide Pihlakas ürituse vaheajal perekonnapiltte vaatamas. Aivar Jürgensoni foto 2003.

Üritus oli nimme laupäevale planeeritud, et ka töөлkäijad saaksid sellest osa võtta. Paljud pensioniealised, kes omapäi enam pikka sõitu ette võtta ei söanda, sõltuvad ju tegelikult tööl käivatest noortest. Esimene teabepäeva külaline saabus ligi kolm tundi varem: tema kodukohast poleks hilisema bussiga õigeaks ajaks Tartusse jõudnud. Varased saabujad veetsid aega kirjandusmuuseumi saalis väljapanekuid vaadates. Ürituse algusajaks oli saal rahvast tungil täis. Tulijaid oli Eestimaa eri paigust, näiteks Tallinnast, Harjumaalt, Virumaalt, aga muidugi ka Lõuna-Eestist.

Asunduste päeva avasid allakirjutanu ja Ida-Eestlaste Seltsi esimees Lembit Võime, avasõnadele järgnesid vaheldumisi ettekanded ja filmid-videod.

Kõigil ajavahemikus 1991–2002 korraldatud ERA Venemaa-ekspeditsioonidel osalejana tutvustasin 88 fotost koosneva pildigalerii abil Venemaa eesti asundusi tänapäeval. 20. sajandi viimasel kümnendil olin käinud umbes 30 eesti kogukonnas, mille suurus on ulatunud 25–300 inimeseni. Paljurahvuselistest küladest kuues moodustasid eestlased siiski veel enamuse. Volga-piirkonna eesti asundused olid suuresti hääbunud, erandiks mõned väikesed eesti kogukonnad. Sagedamini võib sealseid eestlasi kohata rajoonikeskustes või ümberkaudsetes vene külates.

Paari-kolme valikfoto abil konkreetsele asundusele iseloomuliku esitades oli võimalik kujundada üldpilt Venemaa eesti asundustest. Vastavalt ekraanil olevale pildile elavnes üks või teine saalinurk selgest äratundmisrõõmust.

Üritus jätkus Aado Lintropi 1993. aasta talvel Tomski oblasti Kasekülas ja Lilienhofis filmitud materjalist loodud DVD-filmiga *Võõral maal, kaugel teel*. Loomulikult pakkus see kõige ehedama elamuse Tomski oblastist pärit eestlastele, kes said näha oma sugulasi-tuttavaid ja armsaks saanud koduküla. Kaseküla rahvast oligi kokkutulnute hulgas suhteliselt palju. Teised üritusel osalejad nägid filmis talvise Siberi karmi loodust, sealsete sõbralike inimeste tegemisi, nende jutte-laulu jm tarkusi.

Aivar Jürgenson, kelle esmatutvus Siberi eestlastega algas 1996. aastal ERA ekspeditsiooni koosseisus ja kes 2003. aasta algul kaitses doktoritöö teemal *Siberi eestlaste territoriaalsus ja identiteet*, tutvustas Kaug-Ida eestlasi. Enamjaolt saartelt pärinevad eestlased rajasid uue kodu Vaikse ookeani rannikul ja jätkasid endisest kodumaast suuresti erinevate kalastusolude kiuste kalapüüdmist. Uuel asukohamaal sai eestlaste elatusallikaks ka hiinlastele maade rentimine. Ümberkaudsetest rahvastest puututigi seal enim kokku hiinlaste ja korelastega. Kaug-Ida eestlaste uue elupaiga loodustingimused ja elatusallikad erinesid mujal Siberis elavate kaasmaalastest karjakasvatajate-põlluharijate omadest: 15 aasta jooksul tekkis Vaikse ookeani rannikul elujõuline eesti kogukond. Kalapüügiartellide, veidi hiljem kolhooside loomine hävitas eestlaste üksikmajapidamised, rängalt kannatasid asunikud repressioonide tõttu. Ometi püsis eestlaste kolhoos Novõi Mir paljude aastate jooksul piirkonna rikkaimana. Nõukogude Liidu lagunemise ajal tuldi Kaug-Idas majanduslikult paremini toime kui enamikus teistes Venemaa piirkondades. Kaug-Ida eestlaste keelesituatsiooni erineb muude Siberi eesti asunduste omast: vanema põlvkonna eestlaste suhteliselt puhtast eesti keelest ei saa noorem põlvkond sageli enam arugi – üleminek vene keelele on olnud üsna järsk.

Päeva teisel poolel sai sõna Siberis Estono-Semenovka külas sündinud ja Otepääl pensionipõlve pidav kooliõpetaja Artur Kergand, kes on omakandi inimeste meenutuste ja mälestuste põhjal kirja pannud sünniküla ajaloo. Oma paarikümne aasta jooksul tehtud tööst ta saalitäiele rahvale rääkiski. Küla asutajate hulka kuulus ka tema vanaisa Joosep Kergand. 1907. aastal asutatud Estono-Semenovka küla elanike käekäik sarnaneb paljude teiste siberi-

eestlaste saatusega: ümberasumisraskustest üle saanud elanikud jõudsid vaevalt jalad alla saada, kui langesid repressioonide, sõdade ja sundkollektiviseerimise ohvriks. 1980. aastaks oli küla peaaegu hävinud. Sünniküla surnuaiale püstitasid endised elanikud massiivse mälestusmärgi, kuhu on jäädvustatud küla esimeste asukate, represseeritute ja sõjas hukkunute nimed (avamine oli 1989. aasta jaanipäeval). Kirjapandud lugu on unustusehõlmast päästetud killuke asunduste ajaloost.

Pärast Artur Kergandi sõnavõttu pöördus allakirjutanu saalisolijate poole palvega aidata talletada asunduste ajalugu ja pärimust. Eriti hädavajalik on teave Venemaa nüüdseks hävinud eesti asunduste kohta, sest kohapeal neid enam uurida ei saa. Igaühele pole muidugi jõu- ja võimetekohane nii ulatuslik töö, nagu seda on teinud Artur Kergand, kuid abi oleks ka vähemast – mõne asunike eluetapi või sündmuse kirjeldamisest, mille abil saaksime eesti asunduste ajaloost ja pärimusest märksa terviklikuma pildi. Kindlasti on vaja ka Venemaa eestlaste küla- ja suguvõsakokkutulekute kirjeldusi, perekondlike tähtpäevadega seonduvat jm.

Päeva lõpetas videoprogramm 1994. aastal filmitud Mariinski piirkonna eesti küladest Jurjevkast ja Koidulast (kaamera Mari-Ann Rimmel) ning mitmetest 1999. ja 2000. jäädvustatud Siberi küladest (kaamera Andres Korjus).



Foto 3. Siberis Estono-Semenovka külas sündinud Artur Kergand oma kodukoha ajaloo kogumist tutvustamas. Anu Korbi foto 2003.



Foto 4. Kirjandusmuuseumi saali kogunes arvukas kuulajaskond. Aivar Jürgensoni foto 2003.

Olen tänulik publiku osavõtlikkuse ja heatahtlikkuse eest. Nii rohkearvulist osavõttu ei oleks ma kuidagi suutnud ette aimata. Siinkohal tänan kõiki, kes selle ürituse toimumisele nii või teisiti kaasa aitasid, eriti aga Aado Lintropi, Jaan Tamme ja Kanni Labi ning kõiki esinejaid. Lisan, et üleskutse ei jäänud sugugi hüüdjaks hääleks kõrbes. Järgnevatel nädalatel pöörduti korduvalt muuseumi sooviga omaküla lugusid rääkida. Üks Koltsovo külas sündinud mees tõi kaasa omakandi mehe, kes osutus sealse repressiooniohvrite mälestusmärgi püstitajaks. Monumendi püstitamise loo kõrval sain üksikasjalise ülevaate ühe Siberi küla elust-olust.

Anu Korb

Frasesoologiakonverents kirjandusmuuseumis

Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna lühivormide töörühm korraldas 2003. aasta hingedekuu 24. päeval frasesoologiakonverentsi. Ettekandeid oodati kuulama nii kitsa eriala asjatundjaid, nagu tegevfolkloriste ja lingviste, kui ka laiemat publikut, sealhulgas üliõpilasi, õppejõude, gümnaasiumide emakeeleõpetajaid.

Konverentsi eesmärk oli tutvustada frasesoologiaalase uurimistöö praegusi uurimissuundi ja tähistada ühtlasi töörühma liikme, paljude sõnaraamatute koostaja Asta Öimu 60. sünnipäeva.

Konverentsi päevakorras olnud kümme ettekannet jagunesid kolmeks iseseisvaks temaatiliseks üksuseks (vt ka teese aadressil <http://www.folklore.ee/pubte/teesid/sisu.htm>). Avaettekandes *Parallelism, implikatiivsus ja predikatsioon vanasõnades* keskendus Arvo Krikmann kaht tüüpi “süntaktilisele sümmeeriale” ehk paralleelismile eesti vanasõnades, püüdes näidata eri struktuuritasandite põhjal, et süntaktiliste ja loogiliste paradokside seletusvõimalused peituvad pigem ütluste sisutasandil kui lausete välises vormis.



Foto 1. Tartu Ülikooli dotsent Enn Veldi kõnelemas idioomiprobleemast inglise-eesti ja eesti-inglise sõnastikes. Alar Madissoni foto 2003.



Foto 2. Ettekanded äratavad uusi mõtteid. Fotol vasakult Paul Alvre, juubilar Asta Öim ja Piret Voolaid. Alar Madissoni foto 2003.

Kahes järgnevas ettekandes vaadeldi piiblifraseoloogiat. Eesti Keele Instituudi vanemteadur Kristiina Ross analüüsis oma ettekandes *Eesti piiblifraseoloogia tekkeloost* Vana Testamendi 1739. aasta eestikeelses tõlkes esinevaid heebreapäraseid väljendeid, mida Martin Luther on pidanud vajalikuks saksapäraseks ja mis jagunevad tõelisteks heebrea otselaenudeks ja oletatavasti ladina keele kaudu laenatud keelenditeks. Ettekannet illustreeris näitematerjal, sealhulgas näiteks tänapäeva eesti keeles üldtuntud väljend *kellegi silmis hea* (*halb vms*) olema, mis on heebrea idioomi täpne vaste, kuid mida ei esine eesti ega soome esmatõlkes ega Lutheri Piiblis, kusjuures eesti 1739. aasta tõlkest on see teadlikult välja toimetatud.

Järjekorras kolmas esineja Leena Huima, Helsingi Ülikooli doktorant, alustas oma ettekannet *Piiblilood kui metafooride allikas eesti ja soome poliitilises retoorikas* fraseologismi käsitlusega, pidades väljendite ja idioomide keskseks tunnusjooneks läbipaistmatust. Ettekandes analüüsiti aastatel 1995–2002 Eesti ja Soome parlamendisaadikute kõnedes kasutatud Vana Testamendi päritolu piltlikke väljendeid. Eesti väljendite vorm on kinnine ja tähendused läbipaistmatud, Soome omade vorm on aga vaba ja tähendused läbipaistvad. Põhjuseks võib pidada kahe naabermaa viimaste aastakümnete poliitilist olukorda.



Foto 3. Teenekas keeleteoimetaja Helju Vals esinemas võõrfraseologismide vastu ja omakeelse väljendi poolt. Alar Madissoni foto 2003.

Kõnekäänud on Kirjandusmuuseumi parömioloogia töörühma uurimisteemaks olnud 1994. aastast alates. Rühma loodud eesti kõnekäändude ja fraseologismide suuremahulise digitaalandmebaasi materjalil põhinesid ka konverentsi teise istungi kolm ettekannet, mille laiem eesmärk oli avada väljendite semantikat. Anneli Barani ettekanne *Fraseoloogiliste liitnimisõnade kujundileksikast* tugines liitnimisõnade kujundile, täpsemalt, millisest semantilisest piirkonnast pärineb fraseoloogiliste liitsõnade põhikomponent. Rikkaliku ja huvipakkuva näitematerjali põhjal järeldas esineja, et enamasti on selleks (teine) inimene, loom vm zooloogiline olend, objektid inimese majapidamisest (tarbeesemed, riietusesemed, toiduained).

Paljuski tugines sama andmebaasi materjalile ka Asta Õim, kelle ettekandest *Õhk ja metafoor* selgus, kuidas eestlane mõtestab kontsepti *õhk*, milliseid mõistevaldkondi *õhk* hõlmab, kuidas teiseneb *õhu* semantiline väli ja millised *õhu* kui loodusliku fenomeni omadused kantakse üle teistesse mõistevaldkondadesse. Vaadeldi, kuidas toimub sõnavara tasandil semantiline teisenemine püsiväljendites.

Katre Õimu ettekandes *Mõistega kiiresti seotud eesti võrdluste sünonüümiuasuhetest* vaadeldi 158 võrdlust, mille mõistmisel domineerivad metafoorsed ülekanded, ent võrdlusvahendit võidakse sageli mõista ka metonüümilis(t)e projektsiooni(de) kaudu. Metafoorseid alljuhte hõlmab üldtasandi metafoor *komplekssed abstraktsed süs-*

teemid (mittemateriaalne domeen, millel on rohkesti vastastikku komplekselt mõjuvaid osasid).

Konverentsi kolmanda istungi esinejateks olid praktikud – õppejõud, sõnaraamatute koostajad ja keeleteimetaja-ajakirjanik, kes oma ametialase tegevuse tõttu on samuti fraseoloogiaga tihedas kokkupuutes. Helju Ridali käsitles ettekandes *Värvisümbolikast püsiühendites saksa ja eesti keele näitel* kahe põhivärvi – punase ja musta – tähendust ja sümbolikat saksa ja eesti keele püsiühendites ning jõudis järeldusele, et igasugune sümbolika, sealhulgas värvisümbolika põhineb inimeste pikaajalisel kogemusel ja maailmanägemisel, sümbolite tähenduse avab konkreetne kultuurikontekst.

Rita Tasa pidas meelikõitva ettekande teemal *Erinevat ja sarnast eesti ja saksa fraseoloogias* ning kinnitust sai tõde, et saksa ja eesti fraseologismid langevad kokku nii tähenduselt kui ka sõnastuselt, sõnastus võib olla sama, tähendus erinev, aga ka sõnastus erinev ja tähendus sama. Mõlemas keeles on ka palju fraseologisme, mida teises keeles pole (nt saksa jahindusalased väljendid puuduvad eesti keeles, samal ajal on saksa keeles tundmatud mardi- ja kadrikombestikuga seotud väljendid).

Enn Veldi vaatles ettekandes *Idioomide käsitlusega seotud probleeme inglise-eesti ja eesti-inglise sõnastikes*, kuidas esitada kakskeelsetes sõnastikes väljendeid, juhtides auditooriumi tähelepanu põhieksamustele, mida tehakse idioomidele vastete leidmisel.

Helju Valsi ettekanne "*Fraseoloogiasõnaraamat*" ajakirjanduspraktikas tõi näiteid ajakirjanike ja avalike tegelaste keelekasutusest, mis eesti keeles tihtipeale toortõlkeline ja võõrmõjutustega, samuti võidakse omakeelset väljendit tänapäeval kasutada vales tähenduses (esineja osutus artiklipealkirjale *Teeme endale karuteene ja jätame suitsetamise maha*).

Pika konverentsipäeva lõpul esitleti lühivormide töörühma kirjastatud kümmet rahvaraamatut, mis on valminud 2002. ja 2003. aastal, sisuks kõnekäänud, mõistatuste perifeeriažanrid, vana-sõnad ja rahvajutud, koostajateks Anneli Baran, Anne Hussar, Kalle Voolaid, Piret Voolaid, Asta Õim ja Katre Õim. Raamatud on toimetanud Asta Õim ja Katre Õim, enamiku kogumike humoorika kaanekujunduse on teinud Heiki Ernits.

Konverentsi korraldamist toetasid Eesti Kultuurkapital ning firmad A. Le Coq ja Du Nord.

Anneli Baran, Piret Voolaid